

Pregledni rad
UDK 1:32
1:316.334.52
Primljeno: 10. listopada 2010.

U potrazi za zajednicom. Neke filozofske elaboracije (bio)političke teorije

MARIJAN KRIVAK*

Sažetak

Članak pokušava ponovno iznijeti na svjetlo dana filozofsko pozicioniranje mogućnosti konstitucije (političke) zajednice. Jedno od osnovnih pitanja svake političke teorije jest upravo ono o zajednici stoga što je paradigma liberalne demokracije, koja prevladava u suvremenom svjetskom poretku, posve potisnula aktualitet pitanja o političkoj zajednici. Članak nas u temu uvodi preko biopolitičke filozofije. Radi se ponajprije o elaboracijama Roberta Esposito o zajedničkom korijenu termina *communitas* i *immunitas*. Nadalje, izvodi se vrlo relevantna analiza filozofskog pristupa zajednici koje se poduhvaća Jean-Luc Nancy. Slijedi Espositov pokušaj dovođenja u vezu demokracije i zajednice. Na koncu, još se jednom pokušavaju osmisliti mogući filozofijski, ali i praktički putevi za tematiziranje zajednice.

Cljučne riječi: zajednica (*communitas*), *immunitas*, biopolitika, Roberto Esposito (Timothy Campbell), Jean-Luc Nancy

Uvod

Razmatrajući suvremenu filozofijsku i teorijsku produkciju u Italiji, jedan je termin najreferentniji. Usto je i najdubokosežniji.

Radi se o terminu "biopolitika". Prije svega jer je stekao globalnu relevantnost preko trilogije *Homo Sacer* Giorgia Agambena.¹ S druge strane, velik značaj pojmu "biopolitike" daje i Antonio Negri. Njegov i Hardtov planetarni uspjeh, knjiga *Imperij*,² u dobroj je mjeri utemeljena na osebnom poimanju toga fenomena.

* *Marijan Krivak*, docent na Filozofskom fakultetu u Osijeku na kolegijima *Suvremena filozofija I i II* te *Uvod u povijest filozofije*.

¹ Odnedavno je imamo i u hrvatskome prijevodu (Agamben, 2006; 2008a; 2008b).

² Vidi istoimenu knjigu Hardt/Negri (2000), kao i hrvatski prijevod (2002). Uskoro se pojavio i nastavak te knjige: Hardt/Negri (2004).

No dok je kod Agambena naglasak na gotovo isključivo negativnim tonovima biopolitike, Negri ga tretira otvarajućim za hibridizirajuće strukture protu-imperija kao nomadske snage koja iznutra razara novi svjetski poredak.

No mislilac kojim će se pretežito baviti ovaj tekst jest – Roberto Esposito. I to ponajprije preko pojma “*zajednice*”.

Njegovo je poimanje biopolitičke problematike teorijski, možda, i najinspirativnije. Politizacija biologije, koja je temelj svih navedenih razmatranja, predmetom je i Espositova filozofijskog napora. Taj “napor pojma”, najizvornije, on će poduzeti tematiziranjem temeljne opreke suvremenog svijeta. Ona je sadržana u njegovim knjigama koje – slično kao i Agambenove – tvore i oblikuju svojevrsnu trilogiju.

U prvoj je knjizi, pod naslovom *Communitas*, pokušavao oblikovati pitanje o porijeklu i sudbini zajednice u suvremenosti (1998/2006). Nakon toga je, u svesku s imenom *Immunitas*, uveo zajednici suprotan, no i komplementaran termin “imunizacije”, koja je istodobno zaštita i negacija samoga života (Esposito, 2002). Končno, u završnom dijelu te neformalne trilogije Esposito knjigom *Bios* zaokružuje svoja razmišljanja i donosi opservacije o povezanosti biopolitike i filozofije (Esposito, 2004).³

Kod Esposita se radi o modernoj genealogiji biopolitike koja se začinje i dovršava u filozofiji. U toj se genealogiji – što svoje nadahnuće crpi iz oseburne “genealogije moći (i znanja)” kod Michela Foucaulta – razotkriva temeljna paradigma suvremenosti – ona *imunizacije*. Taj termin ima svoju ne tako dugu historiju, na koju se osvrće i Esposito. S jedne je strane teorija prisutna u *Socijalnim sistemima* Niklasa Luhmanna, a s druge kod Donne Haraway u diskursu o “imunom sustavu postmodernih tijela”. Također, tim su se terminom, dakle *imunizacije*, bavili na svoj način i Agnes Heller i Mark C. Taylor te uvijek utjecajni i inspirativni mislilac Jacques Derrida. Baudrillard također spominje “propadajuću unutarnju *imunizacijsku* obranu” u ranim 90-ima.⁴

Jednostavno, prema Espositu, imunizacija, odnosno auto-imunizacija predstavlja krajnji horizont u kojemu se upisuje suvremena politika.

Što je, zapravo, imunizacija?

Etimologija riječi dovodi do nas do latinske riječi *mumus*. Ona je korijen kako termina *immunitas* tako i njegova nadopunjujućeg oponenta – *communitas*. I dok dva značenja *mumus* upućuju na *obvezu i uslugu*, onaj treći, i presudni, usredištjuje se oko značenja termina *donum*, tj. *dara*. Dar ujedinjuje prethodna dva značenja.

³ Usp. i prvi engleski prijevod Timothyja Campbella (Esposito, 2008).

⁴ O toj problematici najinspirativniji je članak: Campbell (2006). Parafraze i navodi su sa str. 2 toga teksta.

“Temeljeći se na jezičnim istraživanjima iz studija Benvenistea i Maussa, Esposito označuje osobitu važnost ovoga *donum* kao kategorije ‘dara koji traži, čak zahtijeva, zamjenu za taj dar’. Jednom kada je netko dobio dar, dakle *munus*, bilo to u robama ili uslugama, dužan ga je vratiti na isti način. *Munus* je intenzivnija forma *donuma* jer zahtijeva odgovor od darivanog...” (Campbell, 2006: 4).

Opet, *munus* sadržan kako u *communitas* tako i u *immunitas* poprima oblik darivanja kao davanja, a ne tek primanja. Upravo se oko toga pitanja oblikuje svaka zajednica. Dijalektika *communitas* i *immunitas* recipročna je. Termini zajednice i imunizacije nisu tek oni pukoga suprotstavljanja. Uobičajeno, kada mislimo na zajednicu, uvijek pomislimo na ono “zajedničko”, na ono što se dijeli među pripadnicima zajednice. Tako je i za Esposita.⁵

“Zajednica je nastanjena onim *zajedničkim*, onim što nije *ovo moje*. Doista, onim što počinje tamo gdje *ovo moje* završava. To jest ono što *pripada svima* i, dakle, javno je u sup(r)otstavljenosti prema ‘privatnom’, ili *ono ‘opće’* suprotstavljeno prema *posebnome...*” (Campbell, 2006: 2).

Roberto Esposito misli zajednicu preko *communitas*. Na taj se način označuje dar koji se uvijek iznova daje. Tako opstaje recipročnost davanja dara koji nikome ne može pripasti. U onome što nedostaje kao izvor, *communitas* je i izgrađena oko “odsutnog dara”. Jer, pripadnici zajednice taj “odsutni dar” ne mogu zadržati za sebe. Prema talijanskom misliocu, taj dug ili obveza koja pojedince – na neki način – “prisiljava” na davanje darova ima ulogu vrste izvornog nedostatka, i to za sve pripadnike zajednice. Isti se nedostatak vrti oko učinaka uzajamnog darivanja na pojedinačni identitet, a koji mogu biti pogubni. Prihvaćajući *munus*, pojedinac izravno smanjuje svoju sposobnost sebeodređivanja jednostavno kao takvog/takve, a može se odrediti tek kao dio zajednice.⁶

“Imunizacija ne negira jednostavno *communitas* označujući zaštitu od onoga što je izvan, već je prije upisana u horizont komunalnog *munusa*. Imun jest onaj – a imunost je jasno rodno označena kao *muška* u primjerima iz klasičnog Rima što ih Esposito navodi – dakle onaj koji je razriješen ili je primio *dispensatio* (razrješenje) od recipročnog davanja/primanja darova. Onaj koji je oslobođen komunalnih obveza, ili onaj koji uživa izvornu autonomnost, ili pak onaj koji je posljedično oslobođen prethodno ugovorenog zaduženja – može uživati stanje *immunitas*. Odnos što ga *imunizacija* zadržava s individualnim identitetom ovdje se jasno pojavljuje. Imunizacija znači sredstva pomoću kojih je pojedinac zaštićen od ‘eksproprijacij-

⁵ O tome Esposito posebice piše u članku “Immunization and Violence”, http://www.biopolitica.cl/docs/Esposito_Immunization_Violence.pdf, str. 2.

⁶ Gornji je pasus parafraza stavova što ih Timothy Campbell iznosi u svojoj interpretaciji Espositoove teorije *munus*-a, *communitas* i *immunitas* u spomenutom instruktivnom članku (str. 4).

skih (oduzimajućih) učinaka' zajednice. Imunizacija štiti pojedinca koji ju je stekao od rizika kontakta s onima koji to nisu učinili (rizik koji bi značio upravo gubitak individualnog identiteta)."⁷

Esposito će cijeli svoj teorijsko-filozofijski napor usmjeriti prema pokušaju konstruiranja "pozitivne biopolitike". U njemu bi biopolitika, kao *politika života*, imala odmijeniti *biomoć* kao politiku *nad životom*. Nadalje, Esposito kazuje da je taj projekt "afirmativne biopolitike" moguć tek osebujnom de(kon)strukcijom međupovezanosti politike i biologije koja svoje porijeklo ima u kategoriji *imunizacije*. Postupak je to, odnosno metoda bliska kako Derridau tako i Heideggeru.

Imunizirajuće pojave iz povijesti filozofije, i civilizacije uopće, što ih Esposito dekonstruira one su *suverenosti*, *vlasništva* i *slobode*.⁸ *Nota bene*, radi se o slobodi shvaćenoj kao "liberty". Dakle, dekonstruira se sloboda poimana u svojem liberalnom, tj. liberalističkom prijelomu, koja se pokazuje ograničujućom za horizonte koncepta 'slobode' izvan dominantne paradigme novoga svjetskog poretka.

Kontekst

"Vodeći se Foucaultovim seminarom o ratu i rasizmu, Esposito opisuje autorovo mnogo različitije i negativnije odslikavanje biopolitike. Posebice se dakle radi o nacističkoj politici prema životu. Za razliku od ranijeg pokušaja davanja afirmativnog značenja biopolitici, Foucault potvrđuje da biopolitika neprekidno prijeti da se preobrati u *thanatopolitiku*. Jasan je zaključak da je biopolitika teško razdvojiva od suverene moći i da kao takva ne može biti afirmativna!"⁹

Dakle – temporalno "... starija i nazadnija – forma suverene moći prisvaja biološki rasizam, koji joj je u načelu suprotiv... Nadalje, upravo je ta nova biopolitika moć koja sebi uzima suvereno pravo zadavanja smrti kako bi podarila život državnom rasizmu" (Esposito, 2008: 42).

U tome je cijela priča nacizma.

Želeći zaštititi život povlaštene rase, on ga uzima svima isključenima. Međutim, to čini uništavajući život i podarujući smrt i sebi samome. Stoga je taj režim samoubojstven!

Na toj se liniji argumentacije nalaze i sve Agambenove analize, posebice one sadržane u knjizi *Ono što nam ostaje od Auschwitzta. Arhiv i svjedočenje*.

⁷ Campbell navodi i parafrazira Esposita iz: Esposito, 2008: 47.

⁸ Tome Esposito posvećuje ključne stranice svoje knjige *Bíos: Biopolitics and Philosophy*.

⁹ Vidi Campbellov uvodnik u izvod teksta preuzetog iz Espositova *Biosa*: R. Esposito, "The Immunization Paradigm", *Diacritics* (isto izdanje), str. 23.

No ako se vratimo prvome interpretativnom modelu što ga zacrtava Esposito, biopolitika postaje unutarnjom artikulacijom suverenosti. U suprotnom, suverenost je ograničena na “formalnu masku biopolitike” (isto).

Talijanski autor gradit će svoju viziju “afirmativne biopolitike” na suprotstavljanju tzv. “hermeneutičkom bloku” što nam ga podastire Foucaultovo tematiziranje biopolitike.¹⁰

Kako bi ga probio, nudi nam tzv. “imunizacijsku paradigmu”.

No iz te imunizacijske paradigme probija se neugasiva težnja za zajednicom, za *communitas*.

Odnosi li se zajednica na demokraciju?

Postoji li nešto izvan tzv. “imunitarne demokracije”?

Kakva je uopće, danas, nada u zajednicu izgrađenu na demokratskim principima?

Jedan od onih koji su relevantno filozofski pisali o zajednici jest i Jean-Luc Nancy. Njegovo je tematiziranje zajednice u mnogočemu kompatibilno s pisanjem o *communitas* i *immunitas* kakvog se poduhvaća Roberto Esposito. Izdanak toga su-mišljenja bit će pokušaj rekonstrukcije *jedne filozofske teorije zajednice*.

O razdjelovljenoj zajednici¹¹

Iscrpljenje povijesnog mišljenja nakon političkih prevrata od prije dvadesetak godina bilo je iscrpljenje diskursa o (političkoj) zajednici. Desio se svojevrsni rasap, *izmještanje*, odnosno previranje zajednice. Upravo o tome u svom utjecajnom tekstu “Razdjelovljena zajednica” piše Jean-Luc Nancy. Padom komunizma (tj. ispravnije bi bilo reći “realnog socijalizma”) 1989. godine gubi se i želja za tematiziranjem zajednice. Komunizam, kao “šapat nepokolebljivog otpora”,¹² pao je baš “šaptom”! A s njime i diskurs o (političkoj) zajednici. Jer, ni jedan tip komunističke opozicije nije govorio ni o čemu drugome doli – o zajednici.

Zajednica se u takvom filozofskom načinu govorenja suprotstavlja pojmu ‘individue’. Povijest zapadne metafizike subjektiviteta, naime, ujedno je povijest subjektivacije, tj. individuacije. Međutim, prema Nancyju, “individua je samo preosta-

¹⁰ Ponovno vidi Campbellov uvodnik u izvod teksta preuzetog iz Espositova “The Immunization Paradigm”, str. 23.

¹¹ O Nancyjevoj knjizi prevedenoj na hrvatski već sam pisao. Vidi, primjerice: Krivak (2007). U ovom dijelu teksta dobrim dijelom parafraziram Nancyjeve iskaze iz *Razdjelovljene zajednice*, tako da ne upotrebljavam uvijek akribijski precizno navod s navodnim znakovima i stranicom u hrvatskome prijevodu.

¹² Vidi Nancy (2004: 7).

tak od iskustva rasapa zajednice” (Nancy, 2004: 9). Ona je izvor i izvjesnost, tek, svoje vlastite smrti.

U tom pojmu “individue” odjekuje i Espositoova kategorija *imunizacije*.

Tek zajednica (*communitas*!) rastvara autarkiju čiste imanencije. Jer, zajednica jest *odnos*. To je upravo ono o čemu u svojoj “logici *munusa*”, tj. dara govori i Esposito.

Na tragu Deleuzea – kojemu će se često obraćati i talijanski filozof – Nancy će govoriti o “singularnome bitku”. Upravo je ovdje, u singularnosti, koja je istodobno i mnoštvena, sadržana mogućnost svojevrzne “ekstaze zajednice”. Terminologija kojom se služi Jean-Luc Nancy dakle u dobroj je mjeri sadržana u plodotvornom dijalogu s jednim drugim filozofom, autorom *Erotizma*, Georgesom Batailleom. Umjetnost, invencija, na koncu ljubav (ljubavnici) mjesto je na kojemu “ekstazu zajednice” pronalazi upravo Bataille.

Međutim, Nancy prvo relevantno moderno suočavanje sa zajednicom pronalazi kod Jean-Jacquesa Rousseaua. On prvi spoznaje – i prepoznaje! – da ono što se nazivlje “društvom” (*société*) gubi ili slabi zajedničarsku bliskost koja se vezuje uz pojam “zajednice” (*communauté*). Prema Nancyju, autor *Društvenog ugovora* stoga je prvi mislilac zajednice. Njemu suprotstavljen bit će, naravno, Hegel. Posljednja figura duha, utjelovljena u imanenciji apsolutnog znanja, znači rascjep zajednice.

Tradicionalni je pak rascjep i onaj već spomenuti između *društva* i *zajednice*. Društvo (*Gesellschaft*) jest jednostavno udruživanje i raspodjela snaga i potreba; zajednica (*Gemeinschaft*) jest “organsko zajedništvo nje same s njenom vlastitom biti”.

No ne trebamo žaliti za navodnim “gubitkom zajednice”.

Zašto?

Zato što se zajednica nikada nije ni dogodila! To je sukus Nancyjeva tematiziranja. Društvo – kao razdružujuće udruživanje snaga, potreba i znakova – zauzima mjesto zajednice, koja je jednostavno *ono što nas snalazi, kao posljedica društva*.

“Zapleteni u mrežu, mi smo iskovali fantazmu o izgubljenoj zajednici” (isto, 18).

No takovrsni “gubitak” upravo je konstitutivan za zajednicu samu.

S druge strane, tzv. “žrtvovanje za zajednicu” drugi je pol poimanja same zajednice. To je žrtvovanje tema kojoj je podlegao i sam Bataille u svojoj fascinaciji fašizmom. Ono bi bilo smisljeno da naci-politika i fašizam nisu bili vođeni jedino logikom i “zajednicom smrti”. Smrt je ovdje beskonačno dovršenje jednog imanentnog života. Prepoznamo tu i (auto)imunizaciju o kojoj govori i Esposito kada na tragu Foucaulta tematizira nacističku thanatopolitiku.

Fašisti i nacisti sebi su utvarali da će njihovom smrću doći do zajednice koja bi došla do imanencije. Bila ona narod, nacija ili društvo proizvođača! Smrt kao nedjeljiva od zajednice, dakle, fascinirala je Bataillea, koji je, poput Heideggera kasnije, uvidio svoje zablude, te svoje nade usmjerio na komunitarne događajnosti, poput događanja na pariškim sveučilištima i ulicama 1968. godine.

Zajednica se razdvaja i od ideje subjekta. Sve ono što *nije subjekt* otvara zajednicu i otvara sebe prema zajednici. Nemogućnost da se sačini *djelo* (pa i ono smrti!) upisuje se i prihvaća kao zajednica. Zajednica se pak prema Nancyju uvijek shvaća i objavljuje u smrti *drugoga*. Zajednica jest zajednica tih drugih. Tako je ona uprisutnjenje konačnosti i neiskupivog ekscesa koji čini konačni bitak. Ta heideggerovska tema svoju će elaboraciju naći na nekim od najuvjerljivijih stranica što ih ispisuje Nancy. Međutim, on nikada ne bi mogao biti fasciniran naci-fašizmom, poput svojih prethodnika Bataillea i Heideggera. Jer, *zajednica se razlikuje* od tzv. “zajedničarstva”. Prema njemu, fašizam je bio opsjednut predodžbom zajedništva kao sjeđinjenja. Reći će i još nešto, a što je nadasve vrlo znakovito i za ovdašnje prostore. Naime, fašizam je u pogledu te predodžbe bio svojevrsni “grč kršćanstva”. Stoga je i probudio fascinaciju u cjelokupnome modernom katoličanstvu.¹³

No i sam je Bataille, razvit će to kasnije Nancy, uvidio svoju zabludu glede te fascinacije, shvativši da je otuda proizlazeća suverenost = ništa!

Zajednica daje ritam svakome iskustvu, daje prostor njegova utjelovljenja. Bataille je pak bio prvi koji je doživio moderno iskustvo zajednice, dakle niti djelo niti izgubljeno zajedništvo, već *prostor*.

Zajednica, vidjesmo to već kod Esposito, biva suprotstavljena i nadopunjena individuumom, odnosno imunizacijom. Za Bataillea, individua kao takva jest tek jedna stvar, a ona se može definirati kao bitak bez komunikacije i bez zajednice.

¹³ O nužnoj, gotovo pa strukturalnoj povezanosti katoličanstva i fašističkih režima trebalo bi iznijeti opsežnu elaboraciju. No u sredini u kojoj živimo, ozbiljno iščitavanje takvih elaboracija imalo bi gotovo tektonske posljedice. Tako katoličanstvo u Hrvata – točnije, Katolička crkva unutar državne strukture – nema ama baš nikakve osjetljivosti za socijalne probleme i opće siromaštvo u okviru “svojega stada”. Kada se regulira recesija atakom na plaće zaposlenika u Hrvatskoj, kada drastično pada standard njezine pastve – ona o svemu mudro šuti.

Isto tako, neće imati što reći o “javnome interesu”, primjerice u ovogodišnjem paradigmat-skom slučaju Varšavska. Sprega policijske, gradske i državne moći protiv građanskog “javnog interesa” Crkvi će u Hrvata biti još jednim testom šutnje i posvemašnjeg izostanka osjetljivosti za najšire slojeve stanovništva koji se bore za gradski životni prostor.

Progovorit će, naravno, tek onda kada se zadire u njezino zemljište, ili želi skinuti *križeve* iz institucija, navodno, “sekularne države” Hrvatske, konačno pak, *apage satanas*, kada se ugroze prava osuđenih za ratne zločine! Fašističko znakovlje i praksa, naravno, nikad nisu bili upitni tome “zajedničarskom diskursu!”.

Individuum – etimološki, ono što je atomarno i što se ne može dalje dijeliti – nužno je deficitaran. Kao i (auto)imunizirajući pojedinac kod Derridaa ili Esposito.

Jasna svijest, za Nancyja, može se desiti tek u zajednici. Komunicira se jedino u zajednici, odnosno *zajednica komunicira*. Valja napomenuti kako Nancy termin ‘komunikacija’ uporabljuje samo zbog njegova jezičnog korijena. Naime, u riječi *komunikacija* odzvanja zajednica (*communauté*). Sve ono što obilježuje današnju globalnu informacijsko-komunikacijsku paradigmu – Nancyju je strano. Dakle, uporaba termina ‘komunikacija’ može biti samo preliminarna i provizorna. Stoga će francuski autor mnogo radije upotrebljavati izraz “*dioništvo*”. Upravo mi dioništvo omogućuje da *ja imam svijest kao moju*, upravo u zajednici i tek po njoj.

Ovdje je i porijeklo freudovskog termina “kolektivno nesvjesno”, koje se toliko provizorno uporabljuje u suvremenim diskursima.

“Zajednica jest ekstatična svijest o mraku imanencije, utoliko ukoliko je takva svijest prekid samosvijesti” (isto, 26).

Toliko o udaljavanju od Hegela.

Ono što je ontološki presudno jest Nancyjevo razvijanje *bitka-zajedno*. Time se osporava zajedništvo sjedinjenja, rađa se otpor prema “djelu smrti”. Skupina i politika, za Bataillea, stalno lavira između toga bitka-zajedno (*bitka-cum*, komunizma), naspram ekstaze koja je autodestruktivna (*zajedništva fašizma*).

No kada se misli zajednica – i to kako za Nancyja tako i za Esposito – misli se njezin ustrajni i možda još uvijek *nečuveni* zahtjev, onkraj komunitarističkih modela.

Mišljenje subjekta osujećuje mišljenje zajednice. Stoga nam tek valja razotkriti i *misliti zahtjev zajednice*. Zajednica se može uspostaviti tek onkraj i *naspram suverenosti*, toliko utjecajne u povijesti političke misli.

Za Nancyja, ta se suverenost može uspostaviti samo u dioništvu, u nizu *singularnih* suverenosti, koje komunikacijom dioništva predstavljaju iz-mještanje samo. Dakle, radi se o traženju prostora zajednice! Ono čega “ima” u komunikaciji jest zajedništvo i dioništvo.

Nancy na ovome mjestu uvodi koncept “književnog komunizma”. On će biti odrednicom kako njegova navlastita intelektualnog pozicioniranja tako i zajednice (komune) svih onih koji sukonstituiraju dioništvo mišljenja. Njemu se pridružuju i svi oni koji znaju da zajednica još nikad nije bila mišljena, nego da ona tek iskušava naše mišljenje.

Nadalje, ono što mi zajednica otkriva jest “moja egzistencija izvan mene”. Zajednica je pak konačna, jer je konačnost komunitarna.

Konačni je bitak *singularan*. Ovdje kod Nancyja, uostalom kao i kod Esposito, u igru ulazi filozofija singularnosti Gillesa Deleuzea.¹⁴

Zajednica znači da ne postoji singularno biće bez nekog drugog singularnog bića. Radi se ovdje, rekli bismo, o izvornoj, “ontološkoj društvenosti”. Ona je pred-uvjet same mogućnosti konstitucije zajednice.

Jednako tako stoji i s konačnošću.

“Konačnost se su-pojavljuje, to jest ona je izložena: to je bit zajednice” (isto, 37).

Kao i kod Derridaovih *Sablasti Marxa* i kod Nancyja susrećemo “žalovanje”.¹⁵

Svaka je pak zajednica, kako nagovijestismo, “razdjelovljena”. Razdjelovljena je društveno, ekonomski, tehnički, institucionalno... Razdjelovljena je zajednica na strani Batailleova “svetoga”, u kojoj se izlaganje drugome oslobađa singularnosti njihovih strasti.

Nancy potom razvija jednu osebniju, rekli bismo, “heideggerijansku temu”. Naime, radi se o smrti.

“Prepoznajem da u smrti drugoga nema ničeg za prepoznati” (isto, 41).

Dakle, izvor zajednice ili izvorna zajednica nije ništa drugo doli granica. Upravo u toj granici, ali i u konačnosti, Nancy pronalazi razloge za njezinu *radost*. Radost je, naime, moguća, i upravo ima smisao i opstojnost samo kroz zajednicu i kao komunikacija zajednice. No ne zaboravimo da ovdje komunikacija nema ničeg zajedničkog s uobičajenim današnjim globalnim poimanjem tzv. “komunikacije”. Ona bi, doslovno, za Nancyja bila tek *kontaminacija*.

Kao djelatnost dioništva zajednica jest neka vrst otpora samog. Točnije, radi se o otporu imanenciji. Linija je to filozofije koja raskida s filozofijom subjektivnosti, otpočete s Descartesom, a dovršene u Hegelovu sistemu.

No, ipak, zajednica je svojevrsna *transcendencija*. Transcendencija u kojoj nema ničeg svetog, već se radi o otporu koji nadilazi konačnost.¹⁶

¹⁴ Radi se, kod Esposito, o insistiranju na Deleuzeovu tematiziranju impersonalnog, koje kod njega preuzima ulogu “impolitičkog”. Vidi R. Esposito, *For a Philosophy of the Impersonal*, <http://www.abdn.ac.uk/modern/node/89>.

Kod Nancyja, razvija se filozofija “singularnog pluralnog bitka” koja će obilježiti istoimeni spis, te ontološko-etičko zasnivanje bitka-zajedno. I kod Esposito i kod Nancyja radi se dakle o srodnom promišljanju mogućnosti “bitka zajednice”.

¹⁵ Kao sukus zajednice pojavljuje se: žalovanje nad smrću drugoga, žalovanje nad mojim rođenjem i žalovanje nad mojom smrću. Trostruki rad žalovanja prolazak je kroz iskustvo zajednice.

¹⁶ U tome je kontekstu, a povezano s čestim tematiziranjem koncentracijskog logora kod mislilaca koji se obraćaju biopolitici, korisno navesti i jedan oblik tog otpora zajednice, koji karak-

Točka u kojoj se Nancy ponajviše približuje Espositu jest ona u kojoj tvrdi *da nam je zajednica dana kao dar*. Bliskost *munus*-u očigledna je!

Vraćanje toga *dara* jest “beskonačan zadatak u srcu konačnosti” (isto, 44).

Razjasnimo još malo pojam “književnog komunizma” kakav nam predložuje Nancy. Književnost ovdje ne označuje ono što ta riječ uobičajeno znači. Pa tako ni komunizam!

Radi se, naprotiv, o *upisivanju komunitarne izloženosti* koja se ne može nikako drukčije izložiti nego baš upisivanjem. Kao i kod zajednice radi se o svojevrsnom *razdjelovljenju*. Pismo, pojmljeno u tom smislu, upisivalo bi se kao kolektivno i društveno trajanje u trenutak komunikacije, u dioništvo. “Književni komunizam” bio bi dioništvo u suverenitetu koje se pojavljuje u cjelovitoj zajednici. Književna i politička “djela” bila bi svjedokom razdjelovljenosti djela u *razdjelovljenoj zajednici*.

Postoji zajednica, njezino dioništvo i izloženost granice. Pismo se u “književnom komunizmu” prepleće s najjednostavnijom javnom razmjenom riječi. U neku ruku, ovdje se Nancy slaže s pojmom “političkoga” kakav nalazimo kod Hanne Arendt (Arendt, 1991). Javni je prostor onaj u kojemu se izlaže kako zajednica tako i ono njoj najnavlastitije, naime *ono političko*. Političko ne bi trebalo biti usvajanje ili djelo ljubavi ili smrti.

Za Nancyja, političko bi trebalo upisivati dioništvo zajednice. Političko dakle ustrojava zajednicu prema razdjelovljenju njezine komunikacije. Njezino pak iskustvo komunikacije implicira – pisanje. To je “književni komunizam”! Ne treba prestat pisati. Treba se prepustiti izlaganju singularnog orisa našeg “*bitka-zajedno*”.

I, konačno, kakav je pravi razlog cijelog tog Nancyjeva pisanja o zajednici:

“Razlozi za pisanje neke knjige mogu naći porijeklo u želji da se promijene postojeći odnosi između čovjeka i njegovih bližnjih. Ti odnosi smatrani su neprihvatljivima i percipirani kao strahovita bijeda” (isto, 49).

Ovdje dovršavam svoj diskurs o Nancyjevoj *razdjelovljenoj zajednici* jer držim da na ovome mjestu nije blizak tek Derridaovu govoru iz *Sablasi Marxa*, već i Espositovu tematiziranju zajednice i demokracije.

terizira i njezinu transcendenciju. Radi se o priči Roberta Antelmea o njegovu zatočeništvu u nacističkom koncentracijskom logoru. Smrt je ta koja nameće razdjelovljenje zajednice. U njoj je sadržan kako otpor tako i transcendencija: “Smrt je jača od SS-a. SS ne može drugo pratiti u smrt... On ne dolazi do granice. Postoje trenuci u kojima biste se mogli ubiti samo da biste SS prisilili da se pred beživotnim predmetom koji ste postali, mrtvim tijelom koje im okreće leđa, koje ne mari za njihove zakone, sudari sa svojom vlastitom granicom” (Robert Antelme, *L'espace humain*, 1957, str. 93; Antelmeov tekst navodi Jean-Luc Nancy).

Zajednica (*communitas*) i demokracija

Odnosi li se zajednica prema demokraciji? Ili je tek dijelom konceptualnog leksikona romantičarske, autoritarne i rasističke desnice?

Vidjeli smo kako s time stoji kod Nancyja. Sada se vraćamo Robertu Esposito i njegovoj osnovnoj problematici komplementranog odnosa između *communitas* i *immunitas*. U doba kada “demokratska kultura” preispituje svoje teorijske osnove i budućnost, zateći ćemo činjenično stanje u kojemu je demokracija tek institucionalno-politička “demokracija”.¹⁷ U tome nedostatku supstancije političkog koncepta suvremene demokracije Esposito vidi priliku za uvođenje svojeg terminološkog para *communitas* i *immunitas*. Oba proistječuća iz latinskog *munus*, zajednica i imunizacija pokazuju se recipročnim utjelovljenjima mogućnosti političkog organiziranja, odnosno odustajanja od nečeg takvog.

No vratimo se pitanju: *može li demokracija biti dijelom političkog leksikona koji se vezuje uz poimanje zajednice?*

Esposito sasvim jasno razgraničuje svoj koncept *communitas* od onoga koji zastupaju američki komunitaristi. Oni, u svojoj suprotstavljenosti libertinstima, zapravo s njima dijele zajednički jezik individualizma, a ostaje im nedostupna prava problematika zajednice.¹⁸

Tradicionalna razlika između *Gemeinschaft* i *Gesellschaft* (zajednice i društva) ostavlja zajednicu bespovratno upisanu u pojam društva. Dakle, društvo samo sebi konstruira zajednicu kao oponenta.¹⁹ Esposito će odmah reći nešto što je vrlo blisko prethodnim Nancyjevim tematiziranjima: *zajednica nikad nije egzistirala kao takva*. To je i neka vrst mitološkog karaktera dihotomije; *zajednica je oduvijek prizivana tek kao samointerpretacija društva*. Moderni ideali individuuma, društva i slobode (u engl. *Freedom*) dijelom su izvornog su-pripadanja nekoj mitskoj “zajednici”.

Isti etimološki izvori *communitas* i *immunitas* svoje porijeklo imaju u latinsko-me *munus*.

Ako su članovi *zajednice* (*munus*) okupljeni zajedno istim zakonom, obvezama ili *darom* koji moraju davati – što je upravo značenje onoga *munus – immunis* jest onaj koji je takve obveze oslobođen i od takve zajednice odvojen; onaj koji nema nikakvih obvezanosti u odnosu prema drugima, te onaj koji može pohraniti samo svoje vlasništvo i svoju bit kao subjekt i kao posjednik samoga sebe. Izostavljenost

¹⁷ Kritiku institucionalno-političke demokracije daje ponajprije Jacques Rancière (1995). Vidi također i hrvatski prijevod jednog manjeg spisa: Rancière, 2008.

¹⁸ Vidi reprezentativan tekst za tu problematiku: Esposito, 2006.

¹⁹ Esposito se ovdje poziva na talijanski prijevod njemačkog izvornika: Ferdinand Tönnies, *Comunità e società*, Comunità, Milano, 1963.

iz zajednice podrazumijeva osebujnu vrstu *imunizacijelimunитета*. Upravo je iz tog razloga dijelom moderne paradigme. Ta paradigma moderne, naime, uzima suverenost, vlasništvo i slobodu (kao *liberty*) osnovom konstituiranja subjekta. Imunizacija od “bolesti zajednice” osnovom je i današnjeg pojma tzv. “zastupničkog imuniteta”.²⁰

Kategorijom “imunizacije”, prema Esposito, moguće je analizi demokracije vratiti onu dubinu i interdisciplinarnu razuđenost koju je ova imala u socio-antropološkim istraživanjima Frankfurtske škole između 1930-ih i 1950-ih. Osim frankfurtovaca Esposito ovdje uključuje i, Nancyju toliko nezaobilaznog, Bataillea. Njegove studije o fašizmu neizostavni su dio literature koja povezuje *homo totalitarius* s pojmovima zajednice i demokracije (pa onda i imunizacije!).²¹

Talijanski pak autor detektira u toj međupovezanosti pojmova jedan aporetski čvor. Taj čvor vezuje zajednicu i demokraciju. “Moderna demokracija” razvezala se od zajednice, te je mnogo bliskija “imunizaciji” (Esposito, 2006: 2).

Tom problematikom bavit će se i mnogi antropolozi. Tako će, primjerice, Helmut Plessner, kroz sistematski preobrat hobbesovske paradigme poretka, suprotstaviti imunitarnu logiku “demokratske igre” zajednici. Suvremena demokracija uspostavlja distancu između sebe i zajednice zbog nastojanja na održavanju poretka moći i prestiža. Liberalni demokratski poredak – baziran na sigurnosti, a ne na slobodi! – nastojat će na izgradnji ozračja straha i stalne prijetnje. Ta ustrajnost opasnosti i prijetnje dobro nam je poznata iz kooordinata novog svjetskog poretka. Politika biva reducirana na umijeće diplomacije kroz građanske forme ceremonije, koje zanemaruju istinske demokratske potencijale zajednice.

Demokracija se odvojila od *communitas* (zajednice) i odlučnim institucionaliziranjem. Teorija institucija svoj korijen upravo nalazi u ničemu drugome doli u – imunizaciji. Čovjek se mora osigurati, dakle *imunizirati* protiv opasnosti koje ga strukturno oblikuju kao “biće nedostatka”. Upravo se zbog toga i dešava kod individuumu izbacivanje onoga *zajedničkog*. Ono *communis* se izbacuje zbog straha od obveze “zajedničkog dara” koji je signum svake autentične zajednice. Institucionalizirana demokracija povlači se iz tih obveza povlačenjem u sferu rascjepkanih individualnosti, za što cijenu plaća gubitkom svoje otvorenosti.²² Imunizacija, isključu-

²⁰ Pa tako zastupnici, primjerice Hrvatskoga sabora, bivaju zaštićeni od progona za krivična djela, moguće i za, ne daj bože!, “ratne zločine”. Naravno, dok se ne umiješa politička volja za skidanjem imuniteta (vidi slučaj Glavaš).

²¹ Vidi Bataille (1970). Batailleov esej o fašizmu i ekscesu ekstaze zajednice predmetom je analize u Jean-Luc Nancy, 2 *ogleda: Razdjelovljena zajednica*.

²² O tome će, istina ne drukčiji način, govoriti i Karl Raimund Popper, ali s drukčijim zaključcima i posljedicama za teorijsku valorizaciju komunizma! (Komunizam je pak, vidjeli smo kod Nancyja, još uvijek neprekoračivi obzor zajednice!)

jući zajednicu kao *sve-ono-izvan-nas*, što je *tamo vani*, neizbježno nas vodi raskidu svih veza s onime što je sadržano u zajedničkome *daru*.

Slijedeći Luhmanna, Esposito detektira sistem koji usisava sve sfere života, te imunizirajući ukida svaki potencijal konstituiranja zajednice. Unutar savršene logike samoregulacije sistema zabacuje se sam smisao onoga *bitka-zajedno* (o kojemu tako filozofski uvjerljivo elaborira Nancy).

Iako stalno spominje komunikaciju kao svoj "emancipirajući horizont", vidi se da institucionalna demokracija "imunizira" upravo komunikaciju samu. Cijela informacijsko-komunikacijska paradigma tek je *samozadovoljni monolog* koji sebe reproducira bez stvarne želje za kontaktom sa stvarnim Drugim i Drukčijim. Takav sistem *djeluje* protiv same komunikacije, a kamoli da ima ikakve veze s *razdjelovljenom zajednicom*.

Ako tu Luhmannovu teoriju²³ usporedimo s važnom granom biomedicine, sličnosti su zastrašujuće. Naime, proizvodnjom antitijela te njihovim unosom u organizam predupređuje se napad tih istih stranih tijela na naš organizam. Imunizacijom se štiti biokemijski identitet. Preokret iz kemijske do molekularne imunologije sadržan je u slici današnje (auto)imunitarne politike, o kojoj govori primjerice i J. Derrida.²⁴

Kao i u medicini, protiv virusa (antigena) izvana, imunitarno tijelo proizvodi samozaštitu unošenjem male doze istih tih virusa.

Zastrašujuća je sličnost s reakcijom Bushove administracije putem katastrofalnog, pre-emptivnog rata protiv Iraka 2003. godine. Konstituiranje imunitarnog antitijela – u prethodnom slučaju, rat zbog navodne ugroze nepostojećim "oružjem za masovno uništenje" – signum je *imunizacijske paradigme* o kojoj govori Esposito.

Ovdje je uvijek prisutan problem samoregulacije unutar imunitarnog sistema. On uvijek unaprijed predupređuje mogućnost bilo kakvog konstituiranja zajednice. Bori se protiv svakog oblika "komunitarne infekcije"!

I nakon svega izrečenog, gdje još tražiti vezu između demokracije i zajednice?

Cui bono?

Esposito će, unatoč svemu, reći da je potraga za zajednicom "aktualnija negoli ikada" (Esposito, 2006: 5). On uspostavlja vezu s Nancyjevim istraživanjima, koja smo opsežno predstavili.

²³ Esposito se referira na talijanski prijevod: Niklas Luhmann, *Sistemi sociali. Fondamenti di una teoria generale* (ur. A. Febbrajo), Il Mulino, Bologna, 1990.

²⁴ Vidi Derrida (2003/2009; 1998; 2005). O događajima nakon 11. rujna 2001. Derrida je ispisao niz stranica, uspoređujući američku politiku prouzrokovanu tim zbivanjem s nacističkom *autoimunitarnošću*. Neizostavan je članak (u tom pogledu) i Campbell (2006).

Ono *mi* uspostavlja se tek kao ono *cum*. Pred opasnošću da se zaboravi značenje i značaj zajednice za naše konstituiranje javnog prostora kao političkog prostora singularnosti Esposito insistira na obnavljanju tematiziranja *communitas*.

I to, gdje?

Upravo u recipročnom suodnošenju s *immunitas*!

Postavlja i pitanje: jesu li s padom komunizama srušene sve mogućnosti obnavljanja zajednice koja ne diže zidove? Jer, svjedoci smo otpora malih zajednica koje upravo na taj način iskazuju svoj otpor neumitnom procesu globalizacije. Slika malih zajednica, slika tvrđave koja se ograđuje od preostatka svijeta, svakako nije naš obzor suvremenog konstituiranja zajednice.²⁵

Zajednica nije ništa drugo doli otvorenost prema drugima. Ideja *communitas* upravo je ona koja preko *munusa* (dara) očituje tu izvornu otvorenost i eksteriorizaciju egzistencije. Izvorna otvorenost prema drugome konstituirana je, i kod Esposito i kod Nancyja – onime *biti-zajedno!* *Être-avec* (Nancy) i *Mitsein* (Heidegger) preduvjet su svakog konstituiranja zajednice.

Esposito će reći da se baš u presezanju same *immunitas* nalazi šansa za zajednicu (tj. *communitas*). Kada se iscrpe sve mogućnosti samo-imunizacije pred zajednicom, zbude se neutaživa žudnja za onim što nudi *communitas*.

Dakle, kako živjeti ono zajedničko (*commun*) u vrijeme imunizacije?

Esposito slijedi rješenje koje mu na neki način zacrtava Bataille. Slabljenje privatnog vlasništva, što ga imunitarna logika ima za svoju pretpostavku, preduvjet je i povratka onoga zajedničkog.

U sveopćoj auto-imunitarnoj krizi (koja se, i ne samo kod nas, naziva i *recesijom!*) – Esposito se zalaže za ekonomiju baziranu na neproizvodnim troškovima i na... daru. Očit je ovdje utjecaj Bataillea.

²⁵ O tome je zatvaranju pisao Ugo Vlaisavljević povodom foruma i tribine “Je li javni forum za intelektualce isto što i tržište za ekonomiju?”, održanog u Fojnici 27. lipnja 2008:

“Nema grada bez trga, a tek na trgu su njegovi stanovnici uistinu građani. Grad bez trga bi bio grad bez građana. Ništa drugo nego gradina! Tako su počeli gradovi: kao vojne utvrde. Tako mnogi i do dana današnjeg traju: kao uporišta vojne i upravne vlasti. U takvim su gradovima-gradinama ‘građani’ ponosni što su odavno utvrđeni u svojim staništima, što se još i njihovi daleki preci nalaze iza gradskih zidina... J.-L. Nancy je napisao predivan ogled o značenju istovremenog rođenja polisa, demokracije i filozofije (zapadnjačke znanosti). Nijednog nema bez grada/trga. Mogli bismo stoga reći – kada nešto nije u redu sa politikom, sa demokracijom ili znanstvenom kulturom, onda se nešto loše desilo sa gradom. A mjera gradskosti grada može biti raskorijenjenost njegovih građana, njihova nezatvorenost u gradske utvrde.”

Upravo u tim recima odzvanja potreba za jednom *communitas*, putovanjem prema zajednici, koje se odvaja od imunitarnog zatvaranja u sebe! Fundamentalizam bosanskih etnija nije doli *imunitarizam* pod krinkom zajednice!

Tamo pak gdje Bataille ispituje antropološku dimenziju takve tendencije, Heidegger preusmjeruje svoju pozornost na njezin ontološki korijen.

Bitak onoga *cum*, bitak je i zajednice. Svojevrsna “ontologija zajednice”.

Omogućena je i Heideggerovim filozofskim naporima iz *Bitka i vremena*.

No treba i preokrenuti njegovu usmjerenost prema fasciniranosti nacističkim projektom zajednice.

Iako nikada nije eksplicirao svoje razočaranje tim projektom, kao recimo Bataille, svojim je “naporom pojma” kasnije i Heidegger uznastojao na pre-artikulaciji tematiziranja zajednice.

Esposito će naglasiti da se u filozofijski relevantnom poimanju zajednice treba preokrenuti heideggerijanski impuls iz *Bitka i vremena*.

“Zajednica se uvijek treba baviti neautentičnim modalitetom, i to naspram vlasništva” (isto, 7).

Jer, ono što je *zajedničko nema karakter vlasništva!*

Zajednica je vezana uz čistu egzistenciju izloženu nedostatku smisla, temelja, sudbine...

Esposito naglašava da je kod Heideggera još uvijek najaktualnijim ostalo “pitanje tehnike”. Ona je kako krajnja opasnost tako i potencijal slobode. Ako uzmemo globalizaciju kao krajnju *imunizaciju* putem suvremene tehnologije, onda u tome, logikom inverzije leži i “ono spasonosno”!

Esposito će se ovdje ponovno obratiti J.-L. Nancyju. U njegovoj mondijalizaciji on vidi “povratak svijeta prema svojoj fenomenalnosti”.²⁶ Ovdje se vidi i potencijalno *dioništvo demokracije* kao mogućnosti u konstituiranju zajednice.

Demokracija se, preko tog dioništva, vraća svojoj izvornosti. Naime, demokracija kao vladavina većine na korist zajedničkog! Jesmo li to zaboravili?

Što ako pokušamo preosmisliti zajednicu upravo dovršavanjem procesa *imunizacije*?

Immunitas se vraća u communitas!

Na koncu, svijet bez onoga izvanjskoga, svijet posvema imuniziran – po definiciji *nema svoje izvanjsko*.

Kulminacija uspješne imunizacije tako će se proširiti sve dotle da *imunizira sebe samu*: da bi ponovno preokrenula raskol, da bi vratila *vrijeme zajednice*, vrijeme onoga *communitas*.

Ima li utopičnije, ali i ontološki produktivnije teorije zajednice od te?

²⁶ Vidi: Jean-Luc Nancy, *La création du monde ou la mondialisation*, Galilée, Paris, 2002. (hrvatski prijevod: 2004: 21).

Još ponešto o *communitas* (i biopolitici)

Prije negoli prijedem na konačne zaključke glede Nancyjeve filozofije i Espositove teorije zajednice, tj. *communitas*, da spomenem još jedan talijanski prilog toj problematici.

Gianni Vattimo, filozof "slabog mišljenja" (*il pensiero debole*), koji je referentno govorio o postmodernizmu, povijesti i transparentnom društvu, u posljednjoj se fazi svojega mišljenja obraća marksističkom nasljeđu. U okviru njega, naravno, ne može izbjeći niti pitanja zajednice (*communitas*). U djelu *Ecce comu. Kako se postaje ono što se bilo* (Vattimo, 2007), pitanje zajednice je od najvećeg značaja. Dakle, Vattimo nakon 2004, kada napušta partiju Demokratske ljevice, prigranjuje marksizam. Pozitivno prisvajanje njegovih projektnih načela, te nada u povratak mišljenja na tragu njemačkog filozofa, bilo je i povratak tematiziranju *zajednice*. Komunistički je ostao neprekoračivim horizontom naše suvremenosti. Oslobođen "zajednice" sovjetskog tipa, on nam omogućuje da nanovo mislimo zajednicu u pravome smislu. Dijalektičko nadvladavanje povijesnog komunizma potvrđuje kontinuitet Vattimove "slabe misli", iako uz mijenu mnogih stavova. On se, naime, referira na "oslabljenog Marxa" (isto, 23), kao ideološki temelj sposoban da pokaže pravu narav komunizma. Taj novi marksistički pristup blizak je nekim Nancyjevim stremljenjima oko *zajednice*, a pojavljuje se kao praktičko razvijanje "slabe misli" u okviru političke perspektive.

* * *

Nazad Espositu.

U doba kada su predominantni termini teorijskog diskursa globalizacija, mondijalizacija i inter/multikulturalizam, Esposito oživljuje značaj *zajednice*. To se tematiziranje usredotočuje na ponovno traganje za značenjem pojmova "pripadanja" i "solidarnosti" (Esposito, 1998).

U čemu se pak može kod njega pronaći *pozitivna koncepcija biopolitike*? I, zbog čega bi ona trebala biti nešto od interesa u suvremenoj politici, naime u preosmišljanju pojma "zajednice"?

"Zašto bismo prihvatili paradigmu imunizacije kao nešto više od pomodne biološke ili biomedicinske metafore" (primjedba jednog recenzenta), i u čemu se može uopće tražiti nešto što stoji nasuprot tematiziranjima biopolitike najprije kod Foucaulta, a zatim kod Agambena?

Kod Foucaulta se može govoriti o tome da se pod biopolitikom razumijeva način funkcioniranja moći. *Biopouvoir* jest za njega kolektivna snaga stanovništva u ekonomskom i političkom smislu. Agamben je, s druge strane, postavio koncentracijski logor kao paradigmu moderne biopolitike. Moglo bi se reći da je njegovo

tematiziranje *homo sacera* u strogoj funkciji kritike neoliberalizma, što se pretvara u kritiku istoga kao ideologije. Moglo bi se čak govoriti, kod potonjeg, o totalitarnoj ideologiji kao onoj koja stoji u podtekstu te kritičke analize. A ako pak znamo da je Foucault biopolitiku postavio načelno “urođenom” liberalnome demokratskom poretku, vidi se i krajnja konzekvencija Agambenova političkoga stava,²⁷ a ona je sadržana u izrazito negativno stavu prema odnosima moći u tzv. “novom svjetskom poretku”.

Kod Esposito radi se o nečemu drugome.

Ponajprije, kod njega se radi o eksplicitno iskazanoj težnji da se re-afirmira i pojam “zajednice”. Nadalje, “afirmativna biopolitika” kod Esposito bi bilo ono što se opire suverenoj moći. Znamo li pak da se biopolitička moć kod Foucaulta jedva na koncu razlikuje od suverene, a koja teži degenerirati u thanatopolitiku, onda vidimo da se kod Esposito, kako već rekosmo, radi o nečemu sasvim drugom.

Upravo kategorija imunizacije služi tomu da se dođe do pojma njegove “afirmativne biopolitike”. Jednako tako, posredno, i do novog otvarajućeg horizonta u poimanju zajednice.²⁸

Upravo tematiziranjem imunizacije moguće je doći do istoga. Naime, afirmativno i produktivno tematiziranje biopolitike jedna je od mogućnosti pristupa toj tematici, a koje uvodi Esposito.

Imunizacija kao moć očuvanja života istovremeno blokira zajednicu, ali, kako smo vidjeli, i vraća samu njezinu mogućnost. Esposito prepoznaje nastojanje moderne da imunizira život, ali i bitne stranputice tog pothvata koji život oslobađa od opasnosti, uvodeći ga istodobno u smrtnu opasnost! To smo najbolje mogli vidjeti kod nacističke bio/thanatopolitike. Recipročna kontaminacija života i onoga političkog označuje sferu u kojoj se ponovno javlja potreba za *communitas*. Ali i za “javnim prostorom” u smislu ideja Hanne Arendt.

Kako govori Esposito, politički teren izvorno markira sferu *communus*, u prihvaćanju dara (*munus*) koji stoji izvan neke logike razmjene. Zajednica nije nešto

²⁷ O svemu tome briljantno analitičko-sintetički secira diskurs Žarka Paića u tekstu “Preobrazbe biopolitike” (2009). Vidi tamo i ovaj stav: “Agamben je postavku o disciplinarnoj i nadzornoj državi i političkome poretku biomoći doveo do krajnjih konzekvencija: demokraciju je suprotstavio *totalitarizmu* (!! – istaknuo M. K.), a ne liberalnu ideologiju totalitarnoj ideologiji” (Paić, 2009: 22).

²⁸ Jedan osebujan pristup poimanju zajednice predočuje nam Esposito u tekstu “Community and Nihilism”, u zborniku *The Italian Difference. Between Nihilism and Biopolitics*, re-press, Melbourne (Australia) 2009, što su ga uredili Lorenzo Chiesa i Alberto Toscano. U tom tekstu Esposito eksplicite sebe postavlja u vezu s postavkama filozofije Friedricha Nietzschea, Georgesa Bataillea, Martina Heideggera, ali i – što je za nas još važnije! – s nekim tematiziranjima zajednice kod Jean-Luca Nancyja.

artificijelno, ona se ne pojavljuje kao pakt među ljudima, već je sadržana u “božanskome daru”. Odavde i Esposito izvlači svoju već spomenutu etimologiju *munus*-a. Prometejev božanski dar, što ga je Hermes trebao posredovati ljudima. Naime...

Grčki mit govori o Prometeju kao onome koji je, ukravši od bogova vatru, istu poklonio ljudima. Ta “vatra spoznaje”, ustvari, bila je znak tehničkog dara, koji ljudima omogućuje ovladavanje sirovom i neukrotivom prirodom. Taj velikodušni Prometejev čin međutim nije polučio očekivane rezultate. Umjesto da iskoriste “plamen spoznaje” kako bi svoj život učinili lagodnijim i humanijim, ljudi su tehnička umijeća najčešće upotrebljavali kako bi nametnuli moć i ovladali drugima. Vidjevši to, Zeus ljudima obećava Hermesa, glasnika koji će ih podučiti kako da tehnologiju iskoriste za međusobno humaniziranje. No on je putem negdje “zaglibio”. Ljudi još uvijek svoje tehnološke sposobnosti više upotrebljavaju za međusobno uništavanje negoli za unapređivanje mirnog suživota u zajednici.²⁹

Zaključak

Još jednom, što znači zajednica za Esposita?

Kako do nje doći putem “afirmativne biopolitike”?

1. “Zagonetka biopolitike” jest da klasični pojmovi pravne tradicije i politologije — “pravo”, “suverenost” i “demokracija” — nisu izgubili svoje značenje, već su izgubili svoju normativnu i deskriptivnu težinu... Predmet bavljenja biopolitike postaje ono što je kao grčki “podmet”, *hypokeimenon*. Isti stoji kao ono “između” života i politike.³⁰ A to jest — zajednica.

Esposito će reći: “... bitak zajednice jest rascjep, oprostorenje koje nas povezuje s drugima u zajedničkom ne-pripadanju, gubitku vlastitoga (samoga) sebe koje se nikada ne uspijeva pridodati u zajedničko dobro... tek je nedostatak (ono) zajedničko”.³¹

2. Esposito želi uvesti tzv. “novo filozofsko poimanje zajednice”. Ono se upravo začinje tamo gdje su pređašnja razmatranja zastala. U tome je nužna referencija na Heideggera, Bataillea i Nancyja (Esposito, 2009: 52). Ponovno “započinjanje” (Heidegger) diskursa o zajednici kreće odande gdje su ovi zastali, a tek je Nancy bio otvarajućim za njega. Zbog toga je i ovaj tekst zajednički supostavio Esposita i Nancyja. Upravo je Nancy svojim govorom o tome kako zajednice nikada nije ni bilo Espositu bio poveznicom s potragom za njom iz imunitarne paradigme. Zajednica se još nikada nije ni dogodila! (Nancy, 2004: 18).

²⁹ O tome piše hrvatski autor Mario Radovan (2007).

³⁰ U vezi s tim treba se vratiti na već spomenute visprene analize u tekstu Žarka Paića (2009: 11).

³¹ Vidi Esposito (2009: 41).

3. Pitanje zajednice za Esposito nije *inter* onog *esse*, već ono *esse* kao *inter*. Dakle, zajednica kao ono “biti-između”. Zajednica je istodobno *granica* i *poveznica*. O tome će prozboriti i Žarko Paić: “objekt biopolitike nije drugo negoli supstancija toga ‘između’ života i politike. Čini se da je područje koje pokriva pojam biopolitike ipak ponajviše određeno nečime izvan toga ‘između’” (Paić, 2009: 11).

Zajednica nije ništa drugo doli granica, prijelaz između ogromne devastacije smisla i nužnosti da svaka singularnost, svaki događaj, svaki fragment egzistencije mora u sebi biti smislenim (Esposito, 2009: 52). U tome je smislu Espositovo mišljenje zajednice povezano s nastojanjima Jeana-Luca Nancyja. Naime za potonjega zajednica jest “ništa-drugo-doli-svijet” (Nancy, 1997: 62). Radi se o planetarnom svijetu u kojemu se i vidi zajednica kao oličenje “afirmativne biopolitike” za Esposito.

4. “Afirmativna biopolitika” konstituira se “negdje između”, u međuprostoru oko kojega stoje komunalna, komunitarna i totalitarna politika, koje ga nastoje zanijekati. U zajednici (*communitas*) razdor između života i smrti postaje umirenim u ostvarenju esencijalne povezanosti.

Iako će Žarko Paić reći: “biopolitika se ne može jednoznačno odrediti ni ‘pozitivno’ ni ‘negativno’...”, nego “... (jest) način artikulacije moći u modernome poretku vladavine; struktura a ne subjekt; mreža odnosa a ne nešto materijalizirano i postvoreno”... i upitati se: “što još uopće može značiti političko djelovanje u uvjetima biopolitičke produkcije moći?” (Paić, 2009: 22), Espositov je stav takav da on ipak želi vidjeti neki međuprostor za njezino “pozitivno” pozicioniranje. On ga nalazi u biopolitici kao “politics života” samoga.

Esposito pronalazi u Spinozi (kao, uostalom, i Hardt i Negri u *Imperiju*) preokret od *politike nad životom* prema *politici života*. Spinoza će dakle poslužiti za probijanje biopolitike iz okrilja Foucaultova “hermeneutičkog bloka”. Konstrukcijom ljudskoga *genosa*, o kojoj govori Esposito,³² u međuprostoru između filogeneze i ontogeneze, stvara se zajedničko tlo koje je osnova svake individuacije, ali isto tako i zajednice. Kroz ono što će Merleau-Ponty označiti “mesom” (*flesh*), pojedinom tjelesnošću, Esposito će iznalaziti tragove *afirmativne biopolitike*.

Ta će biopolitika obnoviti cirkularnost između “više-od-života” forme i “više života” postajanja – kao *biopolitika života* (Bonito Oliva, 2006). I samo će u takvoj, “afirmativnoj biopolitici” biti moguće ostvariti ono za čim toliko žudi ne samo Esposito nego i mnoštvo suvremenika. Naime, *zajednicu*.

³² Vidi Esposito (2008), navedeno prema Campbellovu članku (2006).

LITERATURA

- Agamben, Giorgio, 2006: *Homo sacer. Suverena moć i goli život*, Multimedijalni institut/Arkzin, Zagreb (prijevod Mario Kopic).
- Agamben, Giorgio, 2008a: *Ono što ostaje od Auschwitza. Arhiv i svjedok*, AntiBarbarus, Zagreb (prijevod Mario Kopic).
- Agamben, Giorgio, 2008b: *Izvanredno stanje*, Deltakont, Zagreb (prijevod Ita Kovač).
- Arendt, Hannah, 1991: *Vita activa*, August Cesarec, Zagreb.
- Bataille, Georges, 1970: *Œuvres complètes*, Gallimard, Paris.
- Bonito Oliva, Rosselle, 2006: From the Immune Community to the Communitarian Immunity. On the Recent Reflections of Roberto Esposito, *Diacritics*, vol. 36, br. 2.
- Campbell, Timothy, 2006: *Bios*, Immunity, Life: The Thought of Roberto Esposito, *Diacritics*, vol. 36, br. 2, 2006, preuzeto s http://www.biopolitica.cl/docs/Campbell_Introduction_Bios.pdf
- Derrida, Jacques, 1998: Faith and Knowledge: The Two Sources of 'Religion' at the Limits of Mere Reason, *Religion*, ur. Jacques Derrida i Gianni Vattimo, Stanford University Press, Stanford, str. 1-78.
- Derrida, Jacques, 2003: Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides, u: *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida* (ur. Giovanna Borradori), University of Chicago Press, Chicago/London (usp. 2009: Dekonstrukcija terorizma. Autoimunost: Stvarna i simbolička samoubojstva, razgovor s Jacquesom Derridaom, *Politička misao* (46) 3: 91-138).
- Derrida, Jacques, 2005: *Rogues: Two Essays on Reason*, Stanford University Press, Stanford (prev. Anne Brault i Michael Naas).
- Esposito, Roberto, 1998: *Communitas. Origine e destino della comunità*, Einaudi, Torino (novo izdanje: 2006).
- Esposito, Roberto, 2002: *Immunitas. Protezione e negazione della vita*, Einaudi, Torino.
- Esposito, Roberto, 2006: Immunitarian Democracy, *IDEA arts+society*, br. 25.
- Esposito, Roberto, 2008: *Bios: Biopolitics and Philosophy*, University of Minnesota Press, Minneapolis – London (engleski prijevod: Timothy Campbell).
- Esposito, Roberto: Immunization and Violence, http://www.biopolitica.cl/docs/Esposito_Immunization_Violence.pdf
- Esposito, Roberto: For a Philosophy of the Impersonal, <http://www.abdn.ac.uk/modern/node/89>
- Hardt, Michael/Negri, Antonio, 2000: *Empire*, Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts – London (usp. *Imperij*, Multimedijalni institut/Arkzin, Zagreb, 2002; prijevod Živan Filippi).
- Hardt, Michael/Negri, Antonio, 2004: *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*, The Penguin Press, New York (usp. *Mnoštvo: rat i demokracija u doba imperija*, Multimedijalni institut, Zagreb, 2009).

- Krivak, Marijan, 2007: Jean-Luc Nancy: Kako opet do zajednice?, *Dijalog. Časopis za filozofiju i društvenu teoriju* (Sarajevo), 1-2: 40-54.
- Nancy, Jean-Luc, 1997: *The Sense of the World*, University of Minnesota Press, Minneapolis (prev. Jeffrey S. Librett).
- Nancy, Jean-Luc, 2004: *2 ogleđa: Razdjelovljena zajednica & O singularnom i pluralnom bitku*, Multimedijalni institut/Arkzin, Zagreb (s francuskoga preveo Tomislav Medak).
- Nancy, Jean-Luc, 2004: *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Paić, Žarko, 2009: "Preobrazbe biopolitike", *Politička misao* (46) 1: 7-27.
- Radovan, Mario, 2007: *Waiting for Hermes*, samostalna naklada, Rijeka.
- Rancière, Jacques, 1995: *La Méésentente: Politique et philosophie*, Éditions Galilée, Paris.
- Rancière, Jacques, 2008: *Mržnja demokracije*, Naklada Ljevak, Zagreb (s francuskoga preveo Leonardo Kovačević).
- Vattimo, Gianni, 2007: *Ecce comu. Come si ri-diventa ciò che si era*, Fazi, Roma.

Marijan Krivak

IN SEARCH OF THE COMMUNITY.
SOME PHILOSOPHICAL ELABORATIONS OF (BIO)POLITICAL THEORY

Summary

This article attempts to bring out again into the light of day the philosophic positioning of the possibility to constitute a (political) community. One of the basic questions of every political theory is precisely the one regarding community, since the paradigm of liberal democracy, which prevails in the contemporary world order, has completely suppressed its actual relevance. The article introduces its subject matter through biopolitical philosophy. This refers, above all, to elaborations of Roberto Esposito on the common root of the terms *communitas* and *immunitas*. Furthermore, a highly relevant analysis of the philosophical approach to community is derived, as undertaken by Jean-Luc Nancy, which is followed by Esposito's attempt at establishing a connection between democracy and community. Finally, it is attempted once more to conceive possible philosophical, but also practical ways of thematizing community.

Keywords: community (*communitas*), *immunitas*, biopolitics, Roberto Esposito (Timothy Campbell), Jean-Luc Nancy

Kontakt: **Marijan Krivak**, III Pile 2, 10 000 Zagreb. E-mail: marijan.krivak2@zg.t-com.hr